

Notat 2007–3

Samdrifter i melkeproduksjon 2005

Regelverk, organisering og regnskapsresultater

Svein Olav Holien
Agnar Hegrenes

Tittel	Samdrifter i melkeproduksjon 2005. Regelverk, organisering og regnskapsresultater
Forfattere	Svein Olav Holien, Agnar Hegrenes
Prosjekt	Administrasjon samdrifter (D700)
Utgiver	Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF)
Utgiversted	Oslo
Utgivelsesår	2007
Antall sider	39
ISBN	978-82-7077-672-6
ISSN	0805-9691
Emneord	samdrift, driftsøkonomi, produksjonsomfang, arbeid, drifts-overskudd arbeidsfortjeneste, vederlag til arbeid og egenkapital

Litt om NILF

- Forskning og utredning angående landbrukspolitikk, matvaresektor og -marked, foretaksøkonomi, nærings- og bygdeutvikling.
- Utarbeider nærings- og foretaksøkonomisk dokumentasjon innen landbruket; dette omfatter bl.a. sekretariatsarbeidet for Budsjettnemnda for jordbruket og de årlige driftsgranskingene i jord- og skogbruk.
- Utvikler hjelpemidler for driftsplanlegging og regnskapsføring.
- Finansieres av Landbruks- og matdepartementet, Norges forskningsråd og gjennom oppdrag for offentlig og privat sektor.
- Hovedkontor i Oslo og distriktskontor i Bergen, Trondheim og Bodø.

Forord

Tallet på samdrifter i melkeproduksjon har økt sterkt de siste åra slik at melkeproduksjonsbruk som deltar i samdrift, nå har over 21 prosent av den total melkekvote. Samdrifter i melkeproduksjon har tidligere ikke vært representert med regnskap i driftsgranskingene i jord- og skogbruk, men fra og med regnskapsåret 2004 ble samdrifter der bare den ene brukeren er aktiv, tatt med i de ordinære driftsgranskingene. På landsbasis utgjør imidlertid samdrifter med to deltakere over 80 prosent av antall samdrifter, og det ble derfor bestemt at det skulle brukes regnskap fra denne gruppen av samdrifter i driftsgranskingene.

Fra og med regnskapsåret 2005 omfatter driftsgranskingene også samdrifter med to aktive deltakere. Disse samdriftene er tatt inn som egen gruppe, men inngår ikke i hovedtabellene i driftsgranskingspublikasjonen.

For regnskapsåret 2005 ble det samlet inn regnskap fra 27 samdrifter i melkeproduksjon, fordelt på Nordland, Trøndelag/Møre og Romsdal, Oppland og Agder/Rogaland/Hordaland. Det er resultater fra disse samdriftene som presenteres i dette notatet. Arbeidet med driftsregnskapene er utført ved alle kontorene til NILF, Svein Olav Holien har vært prosjektleder og har skrevet notatet med unntak av kapittel 6.7 og deler av kapittel 6.6 som Agnar Hegrenes har skrevet. Anne Bente Ellevold har klargjort notatet for trykking. Vi takker alle samdriftsdeltakerne som har bidratt med informasjon. Vi takker også alle som har bidratt i regnskapsoppjøret og de som har lest gjennom utkast til notatet og kommet med nyttige innspill.

Oslo, februar 2007
Ivar Pettersen

Innhold

SAMMENDRAG.....	1
1 INNLEDNING.....	3
1.1 Bakgrunn	3
1.2 Definisjoner.....	3
1.3 Formål	4
1.4 Oppbygging av notatet	4
2 ANDRE UNDERSØKELSER I NORGE.....	5
3 UTBREDELSE, OMFANG, ORGANISERING OG REGELVERK.....	7
3.1 Utvikling av samdrifter i melkeproduksjon	7
3.1.1 Utvikling i antall samdrifter på fylkesnivå	8
3.1.2 Samdriftenes andel av melkeproduksjonen	9
3.2 Organisering av samdrifter.....	10
3.3 Rammebetingelser for samdrifter.....	11
4 METODER OG DATAGRUNNLAG.....	13
4.1 Metoder og datagrunnlag	13
4.2 Utvalgsprinsipper og utvalgsmetode.....	14
4.3 Føringspraksis i driftsgranskingene	14
5 SPØRREUNDERSØKELSE ANGÅENDE SAMDRIFTER I MELKEPRODUKSJON.....	15
5.1 Hvordan samdriftene som inngår i denne undersøkelsen er organisert	15
5.2 Hvorfor startet brukerne med samdrift?	16
5.3 Erfaringene med samdrifta	16
5.4 Utvikling av tilleggsnæring på samdriftsbruk.....	16
5.5 Etablering av andre næringer og lønnsarbeid.....	17
6 REGNSKAPSRESULTATER FOR 2005.....	19
6.1 Økonomien for alle samdriftene sammenlignet med store enkeltbruk og gjennomsnittsbruket for melkeproduksjon.....	19
6.2 Arbeidsforbruket	22
6.3 Avlingsdata og ytelse i husdyrproduksjon	23
6.4 Faste kostnader.....	24
6.5 Andre inntekter utenom jordbruket.....	24
6.6 Økonomien i samdriftene i ulike distrikter	25
6.7 Statistisk analyse av forskjellene mellom samdrifter og andre melkebruk.....	29
6.7.1 Metode	29
6.7.2 Resultater	32
6.7.3 Konklusjon.....	33
6.8 Konklusjoner og erfaringer fra regnskapsåret 2005.....	35
7 ARBEIDET VIDERE FRAMOVER.....	37

Sammendrag

NILF legger med dette notatet fram sin første noe bredere analyse av driftsøkonomien i samdriftene i norsk melkeproduksjon. I notatet presenterer vi resultater fra en undersøkelse av samdrifter i 2005. Vi ser både på hvordan samdriftene er organisert og motivasjonen for melkeprodusentene til å gå inn i samdrift. Hovedvekten er likevel lagt på å presentere informasjon om innsats og utbytte i samdriftene. Spørsmålet er hvor godt resultat samdriftene oppnår sammenlignet med andre melkebruk.

Samdrift i melkeproduksjon er definert som samarbeid om felles melkeproduksjon på helårsbasis. Før oppstart må det søkes om godkjenning hos Statens landbruksforvaltning som har ansvaret for kvoteordningen for melk.

Det er tidligere gjort lite for å få oversikt over de økonomiske forhold på samdriftsbruk. Det som er gjort, er i hovedsak spørreundersøkelser hos samdriftsdeltakere hvor det ble spurt om forhold knytte til samdrift og melkeproduksjon, men hvor den økonomiske situasjonen ikke ble berørt. I den grad økonomien er belyst, er dette oftest basert på kalkyler.

Utviklingen i antall samdrifter

Antall samdrifter i melkeproduksjon har økt sterkt de siste åra, spesielt i den siste 5-årsperioden. Per desember 2006 var det 1 824 godkjente samdrifter her i landet iflg. Statens landbruksforvaltning. Melkeproduksjonsbruk som deltar i samdrift har nå over 21 prosent av total melkekvote. De største samdriftsfylkene er Oppland med 370 samdrifter, Rogaland med 311, Nord-Trøndelag med 236 og Møre og Romsdal med 164 samdrifter. Omtrent 80 prosent av samdriftene har to deltakere.

Regelverket for samdrifter

Regelverket for samdriftene har endret seg en god del gjennom åra. Tidligere var det krav om at alle deltakere skulle delta med arbeid i samdrifta, men dette kravet ble fjernet i 2004. Etter den tid har vi fått mange samdrifter der enkelte av deltakerne er «passive» i samdrifta. De deltar ikke med arbeid, men kan bidra med buskap, jord og maskiner. Fra samme år ble taket på antall deltakere i ei samdrift satt til fem stykker og maksimal kvote per samdrift til 750 000 liter melk, mot tidligere 500 000 liter. Avstanden mellom bruk som deltar i ei samdrift, må ikke overstige 17 km, tidligere var det 12 km. På slutten av 1990-tallet ble det utbetalt et spesielt tilskudd til samdrifter, samtidig som hver deltaker fikk driftstilskudd. Størrelsen på driftstilskuddet for melk er blitt redusert for samdrifter de siste åra. Samdrifter som er godkjent etter 01.07.2004, får beregnet tilskudd som om samdrifta var et enkeltbruk. Det betyr at tilskuddene synker like raskt med antall dyr som om samdrifta var ett bruk med én eier. Eldre samdrifter får beregnet dette tilskuddet etter andre regler.

Regnskapsundersøkelsen for samdrifter

Samdrifter har tidligere ikke vært med i NILFs årlige driftsgranskinger i jord- og skogbruk. Fra og med regnskapsåret 2004 har samdrifter der bare den ene brukeren er aktiv, blitt tatt med i statistikken. Fra og med regnskapsåret 2005 er driftsgranskningene utvidet til også å omfatte en egen gruppe med samdriftsbruk med to deltakere der begge deltar aktivt i drifta.

For regnskapsåret 2005 er det samlet inn 27 skatteregnskap fra samdrifter med to deltakere. Samdriftene i denne undersøkelsen er fra tre områder: (1) Oppland, (2) Sør-Vestlandet, og (3) Møre og Romsdal, Trøndelag og Nordland (kalt Midt-Norge). Skatteregnskapene for samdriftene er omarbeidet til driftsregnskap etter de samme prinsipper som blir brukt for de regnska-

pene som inngår i de ordinære driftsgranskingene for jord- og skogbruk. Utvalget av samdrifter er tilfeldig og basert på lister som er trukket fra tilskuddsregisteret til Statens landbruksforvaltning. Alle samdriftene i materialet er organisert før 01.07.2004.

I forbindelse med rekrutteringen av samdriftsbruka ble det gjennomført en spørreundersøkelse som gikk på organisering, hvorfor samdrifta ble startet, erfaringer med samdrift og om andelen tilleggsnæring, annen næring og lønnsarbeid hadde økt etter at samdrifta var etablert.

Motivasjon for å gå inn i samdrift

Fremveksten av samdrifter kan skyldes mange forhold. Utnyttelse av stordriftsfordeler kan være en årsak. Siden melkeprodusentenes mulighet til å utnytte stordriftsfordelene er begrenset av den enkeltes melkekvote, representerer samdriften en løsning hvor individuelle melkekvoteer kan slås sammen til en mer rasjonell driftsenhet. Samdrift kan være et alternativ til vekst gjennom kjøp av melkekvoteer. Samdrift gir også en mulighet til å få mer ordnet ferie og fritid.

Ønske om mer regulert ferie og fritid var et viktig argument for å starte samdrift blant deltakerne i denne undersøkelsen. Et annet viktig argument for å starte samdrift var muligheter for å få gjennomført nybygging/utbygging. Utbygging i regi av enkeltbruk ble vurdert til ikke å være økonomisk gjennomførbart.

De fleste av samdriftene var organisert som et ansvarlig selskap med delt ansvar, DA. I vårt utvalg har vi også samdrifter som er organisert som ansvarlig selskap, ANS.

Økonomien i samdriftene

Økonomien for samdriftene er i denne undersøkelsen sammenlignet med økonomien for store melkebruk og for gjennomsnittsbruket i landet i driftsgranskingene.

All jordbruksvirksomhet på de aktuelle samdriftseiendommene inngår i resultatet, det vil si at både samdrifta og deltakernes egen jordbruksvirksomhet er med. Resultatmålene blir da et gjennomsnitt for samdrifta og deltakerne.

Samdriftene i denne undersøkelsen har større areal og større kjøttproduksjon per årsku enn andre melkebruk i driftsgranskingene. Produksjonstilskudd utgjør en større del av produksjonsinntektene for samdriftene enn for andre store melkebruk, men lavere enn for gjennomsnittsbruket. Denne forskjellen skyldes i hovedsak driftstilskuddet for melk som for eldre samdrifter er mer gunstig enn for store enkeltbruk. Større areal og flere dyr fører også til høyere tilskudd.

Gjennomsnittstall indikerer at samdriftene i Midt-Norge oppnådde noe bedre resultat enn de andre samdriftene. Siden utvalget er lite og variasjonen er stor, er konklusjonen likevel usikker.

I gjennomsnitt er vederlag til arbeid og egenkapital høyest for samdriftene med kr 240 300 per årsverk, de store melkebrukene har kr 216 000 mens gjennomsnittsbruket oppnådde kr 172 900 per årsverk. Arbeidsforbruket er mindre hos de store melkebruka enn på samdriftene. Dette er naturlig da de fleste av samdriftene har et opplegg med melkekyr i ett fjøs og ungdyra i et annet. De får derfor ikke samme uttelling for stordriftsfordelene som de store melkebrukene har fått. Samdriftene har også noe større areal som igjen fører til høyere arbeidsforbruk.

Vi har også vurdert den statistiske usikkerheten som knytter seg til gjennomsnittstallene. Målt per bedrift oppnådde samdriftene signifikant bedre økonomiske resultater enn andre melkebruk med samme melkemengde, kjøttinntekt og andre produksjonsinntekter fra jordbruket. Samdriftene hadde imidlertid signifikant større arbeidsforbruk. Det er derfor ingen sikker forskjell mellom samdriftene og andre like store melkebruk når det gjelder vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk og i lønnsvevne per time.

Analysen viser at forskjellene mellom samdrifter og andre melkebruk er avhengig av hvilket resultatmål en ser på. Målt per bedrift kommer samdriftene best ut, men forskjellene er usikre når en tar hensyn til forskjeller i arbeidsforbruk. Samdriftenes lønnsomhet er avhengig av både reguleringer og effektivitet i produksjonen. Regelendringene fra 2004 til 2005 har bidratt til at lønnsomheten for nye samdrifter er svekket. Hvorvidt et utvidet utvalg for senere år vil kunne bekrefte positiv lønnsomhetseffekt av samdrift, er derfor et åpent spørsmål.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Antall melkeprodusenter som deltar i samdrift i melkeproduksjon har økt mye de siste åra. Fra en forsiktig start på 1940-tallet har antall samdrifter i melkeproduksjon i dag et betydelig omfang i mange fylker. Samdrifter slik vi kjenner dem i dag, startet mot slutten av 1970-tallet. Fram til 1995 var antall samdrifter i Norge under 150, i 2000 var antallet økt til 529, i 2005 til 1481 og i 2006 har antallet steget til 1824.

Over 80 prosent av samdriftene i melkeproduksjon har to deltakere, ca. 13 prosent har tre medlemmer mens samdrifter med fire eller flere medlemmer er mer sjeldent. Per 17.02.2006 var den samla melkekvote i samdrifter på 336 675 243 liter, mens samla kvote utenom samdrift var 1 241 610 796 liter. Samdriftene hadde dermed 21,3 prosent av den totale melkekvote.

Driftsgranskingene i jordbruket har ikke hatt med regnskap fra samdriftene i sine årlige regnskapsundersøkelser. Når en ser bort fra innsamling av noen få samdriftsregnskap i forbindelse med NILFs spesialundersøkelser, har det hittil ikke foreligget noen særlig oversikt over økonomien hos de som driver samdrift i melkeproduksjon.

1.2 Definisjoner

Samdrift i melkeproduksjon er definert som samarbeid om felles melkeproduksjon på helårsbasis. Før oppstart må det søkes om godkjenning hos Statens landbruksforvaltning som har ansvaret for kvoteordningen for melk. Fram til 1.7.2004 var det krav om at alle deltakere i ei samdrift i melkeproduksjon måtte delta med arbeidsinnsats i drifta. Dette kravet er nå tatt bort, og det er derfor nå mange samdrifter der kun *en* av deltakerne arbeider i samdrifta mens den andre eller de andre deltakerne går inn som passive deltakere. Samarbeidet bærer da preg av å være leie av melkekvote. Det er også krav til maksimal geografisk avstand mellom brukene slik at det ikke kan være mer enn 17 km mellom brukene for at virksomheten skal kunne

bli godkjent som samdrift. Det er dessuten satt et øvre tak på 750 000 liter melk i kvote, og det kan maksimum være fem deltakere per samdrift.

1.3 Formal

Formålet med dette notatet er å presentere resultater fra en undersøkelse av samdrifter i 2005. Vi ser både på hvordan samdriftene er organisert og motivasjonen for melkeprodusentene til å gå inn i samdrift. Hovedvekten er likevel lagt på å presentere informasjon om innsats og utbytte i samdriftene. Spørsmålet er hvor godt resultat samdriftene oppnår sammenlignet med andre melkebruk.

1.4 Oppbygging av notatet

Etter dette innledningskapittelet presenterer vi først noen tidligere undersøkelser av samdrifter (kapittel 2). Deretter ser vi i kapittel 3 på utviklingen i antall samdrifter, hvor de er lokalisert, og hvordan de kan organiseres. Vi ser dessuten på rammevilkårene for samdriftene og hvordan disse har endret seg over tid. I kapittel 4 presenterer vi opplegget for den egne undersøkelsen. Resultatene er presentert i to kapitler. Først presenterer vi resultatene fra en spørreundersøkelse blant de som var med i regnskapsundersøkelsen for 2005. Deretter, i kapittel 6, presenterer vi resultatene av regnskapsundersøkelsen.

2 Andre undersøkelser i Norge

Økonomien for samdrifter ble behandlet i flere undersøkelser på 1970-tallet, bl.a. Aunsmo og Ingul (1976) og Johnsplass (1977). Utover 1980- og 1990-tallet ble det gjort svært lite for å få oversikt over de økonomiske forholdene til samdriftene i melkeproduksjon. I 2001 utarbeidet NILF en utredning om økonomien for samdrifter i melkeproduksjon på oppdrag for Norges Bondelag (Holien 2001). I denne utredningen undersøkte NILF økonomien i samdrifter og sammenlignet med enkeltbruk med samme driftsomsfang. For enkeltbrukene ble det brukt data fra driftsgranskingene som grunnlag. Enkeltbruksdataene ble sammenligna med modeller for samdrifter der en hadde lagt inn venta gevinst ved rasjonalisering og tilskudd etter gjeldende regler. Hovedkonklusjonene i undersøkelsen var at reglene for tilskudd var svært avgjørende for økonomien for samdriftene, og at det var mer lønnsomt å drive i samdrift enn på enkeltbruk av samme størrelse.

Nordlandsforskning og NILF har i samarbeidsprosjektet *Scenarier for landbruket i Nordland* vurdert flere forskjellige framtidbilder (Brastad m.fl. 2003). I dette prosjektet ble det foretatt sammenligninger av enkeltbruk og samdrifter ved omlegging til større enheter. Konklusjonen i dette prosjektet var at samdriftene hadde et fortrinn foran enkeltbrukene når det gjelder å tåle store investeringer i nytt driftsapparat.

I 2004 publiserte NILF resultater fra fem samdrifter for regnskapsårene 2000 og 2001 (Knutsen 2004). Denne spesialundersøkelsen ga informasjon om driftsoverskudd, arbeidsfortjeneste, lønnsevne, arbeidsforbruk, husdyrproduksjon og avlinger på samdriftene. Undersøkelsen viste at samdriftene hadde høyere driftsoverskudd, større arbeidsfortjeneste og bedre lønnsevne enn sammenlignbare enkeltbruk.

Nord-Trøndelagsforskning gjennomførte i perioden 1999–2002 en undersøkelse på flere gårdsbruk i Indre Namdal der det ble hentet inn regnskapsdata fra mange bruk, en god del samdrifter var også representert i dette materialet. Det ble gjort økonomiske analyser på samdrifter hvor det ble avdekket store økonomiske forbedringsmuligheter for mange. Det ble laget driftsplaner for flere samdrifter i regionen (Aunsmo m.fl. 2002).

Nord-Trøndelagsforskning gjennomførte også en spørreundersøkelse blant samdriftsbønder der det ble spurt om mange forhold som var knyttet til samdrift og melkeproduksjon. Som grunnlag ble det brukt samdrifter med tre eller flere deltakere som hadde fått støtte fra Innovasjon Norge. Det ble spurt om hvorfor samdrifta ble etablert, utforming av samdriftsavtale,

omfang av investeringer, praktisk utforming av samdriftene og fordeling av driftsoverskudd m.m. For mange var overgangen fra å være selvstendig næringsdrivende til å bli samdriftsbonde stor. For mange var det lite fokus på driftsøkonomien, det meste har dreid seg om størrelsen på investeringene. Tendensen er at andelen samdrifter med tre eller flere deltakere øker (Haugum 2003).

Norsk senter for bygdeforskning har et pågående prosjekt: *samdrift – trugsmål mot småskalajordbruket eller berre ei rasjonell føretaksøkonomisk tilpassing?* I dette prosjektet tas det opp en rekke spørsmål som omhandler samdrift og hva samdrifter fører til for den enkelte bonde, for det lokale landbruksmiljøet og for norsk landbruk samlet. Foreløpig foreligger det en delrapport fra prosjektet – *Bønders syn på samdrift* (Storstad og Flø 2005).

3 Utbredelse, omfang, organisering og regelverk

3.1 Utvikling av samdrifter i melkeproduksjon

De første samdriftene i Norge ble etablert i åra etter 2. verdenskrig. Disse samdriftene var fellesfjøs der bare fjøs og melkeproduksjon var felles. Ofte ble det drevet med leid røkter i fjøset, noe som førte til svak økonomi. Etter få år var stort sett alle fellesfjøs av denne typen lagt ned. Rundt 1965 ble det tatt i bruk en ny organisasjonsform med felles fôrproduksjon og husdyrhold, og deltakernes egen arbeidskraft ble brukt i samdrifta. Fram til 1980 var det etablert ca. 100 slike samdrifter, og mange av disse samdriftene er fremdeles i drift. Rundt 1980 ble det innført store endringer i tilskuddsordningene for samdrifter, de økonomiske rammene ble vesentlig dårligere. Dette førte til at all nyetablering av samdrifter stoppet opp. Senere er en god del av de tidligere tilskuddsordningene innført på nytt. Mot slutten av 1990-tallet begynte antallet på nye samdrifter å stige, og spesielt i de siste årene har det vært en sterk økning i antall samdrifter i melkeproduksjon. Tabell 3.1 viser utviklingen i antall samdrifter fra 1995 og fram til i dag.

Tabell 3.1 Utvikling i antall samdrifter, 1995–2006

Ar	Antall samdrifter
1995	146
1996	170
1997	213
1998	320
1999	432
2000	529
2001	701
2002	873
2003	1 058
2004	1 236
2005	1 481
2006	1 824

Kilde: Statens landbruksforvaltning

3.1.1 Utvikling i antall samdrifter på fylkesniva

Tabell 3.2 viser antall samdrifter fordelt på fylker for årene 1999, 2001, 2003, 2005 og 2006. Tabellen viser også fordelingen av samdriftene etter antall deltakere i 2005.

Tabell 3.2 Antall samdrifter fordelt på fylker, 1999–2006, og fordelt på antall deltakere i 2005

Fylke	Ar					Antall samdrifter fordelt på antall eiendommer per samdrift 2005			
	1999	2001	2003	2005	2006 ¹⁾	2	3	4	-> 5
Østfold	4	7	12	17	19	16	1		
Akershus	1	3	6	11	12	9	1	1	
Hedmark	18	32	38	63	82	48	10	4	1
Oppland	106	183	249	323	370	271	36	8	8
Buskerud	1	6	14	20	26	11	5	4	
Vestfold	1	4	7	10	11	7	2	1	
Telemark	9	10	14	16	12	13	2	1	
Østlandet	140	245	340	460	532	375	57	19	9
Aust-Agder	7	6	9	12	12	10	2		
Vest-Agder	9	8	15	32	44	29	3		
Rogaland	31	78	170	254	311	210	33	5	6
Agder/Rogaland	47	92	194	298	367	249	38	5	6
Hordaland	35	45	64	96	116	86	4	2	4
Sogn og Fjordane	32	50	75	118	141	96	19	1	2
Møre og Romsdal	55	61	86	124	164	97	18	7	2
Vestlandet	122	156	225	338	421	279	41	10	8
Sør-Trøndelag	36	52	74	110	143	87	19	3	1
Nord-Trøndelag	62	109	163	198	236	159	21	11	7
Trøndelag	98	161	237	308	379	246	40	14	8
Nordland	15	37	52	63	101	54	7	1	1
Troms	8	8	8	8	12	8			
Finnmark	2	2	2	6	12	5		1	
Nord-Norge	25	47	62	77	125	67	7	2	1
Hele landet	432	701	1 058	1 481	1 824	1 216	183	50	32

1) For 2006 foreløpige tall per 15.12.06

Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket (2003 og 2006) og opplysninger fra Statens landbruksforvaltning

Det er spesielt fylkene Oppland, Rogaland og Nord-Trøndelag som etter hvert har fått mange samdrifter, men også Vestlandsfylkene har mange samdrifter. Mer enn 80 prosent av samdriftene hadde to deltakere i 2005. Det var flest samdrifter med 4 eller flere deltakere i Oppland, Rogaland, Møre og Romsdal og Nord-Trøndelag.

3.1.2 Samdriftenes andel av melkeproduksjonen

Tabellen 3.3 viser fordelingen av melkekvote i og utenfor samdrift i hvert fylke.

Det er de fylkene som har flest samdrifter hvor også melkekvoteandelen til samdriftene er størst. I Oppland har samdriftene hele 34,1 prosent av den total melkekvoten i fylket, i Vestfold 26,6 prosent, i Rogaland 23,9 prosent, i Sør-Trøndelag 24,1 prosent og i Nord-Trøndelag 25,2 prosent. For hele landet under ett er 21,3 prosent av total melkekvote i samdrifter. Tallet er oppdatert per 17.02.2006, men i og med at antallet på samdrifter har økt utover i 2006, er samlet melkekvote i samdrift større ved utgangen av 2006 enn det som går fram av tabell 3.3.

Tabell 3.3 Melkekvote i og utenfor samdrifter fordelt på fylker per 17.02.2006

Fylke	Total kvote	Kvote utenfor samdrift	Kvote i samdrift	% av kvote i samdrift
Østfold	34 341 756	28 658 849	5 682 907	16,5
Akershus	29 355 442	25 601 888	3 753 554	12,8
Hedmark	89 433 189	72 953 580	16 479 609	18,4
Oppland	174 694 541	115 117 356	59 577 185	34,1
Buskerud	35 621 024	30 198 218	5 422 806	15,2
Vestfold	16 247 344	11 929 660	4 317 684	26,6
Telemark	14 949 971	12 311 043	2 638 928	17,7
Aust-Agder	13 813 086	11 517 936	2 295 150	16,6
Vest-Agder	34 934 431	28 678 152	6 256 279	17,9
Rogaland	283 419 383	215 726 022	67 693 361	23,9
Hordaland	84 087 247	67 437 647	16 649 600	19,8
Sogn og Fjordane	112 500 611	93 277 344	19 223 267	17,1
Møre og Romsdal	156 877 446	127 859 482	29 017 964	18,5
Sør-Trøndelag	155 869 444	118 353 893	37 515 551	24,1
Nord-Trøndelag	174 978 473	130 931 974	44 046 499	25,2
Nordland	110 548 010	98 131 699	12 416 311	11,2
Troms	36 987 617	34 959 859	2 027 758	5,5
Finnmark	19 627 024	17 966 194	1 660 830	8,5
Total	1 578 286 039	1 241 610 796	336 675 243	21,3

Kilde: Statens landbruksforvaltning, 2006

3.2 Organisering av samdrifter

Det er en rekke selskapsformer som kan benyttes i næringsvirksomhet. En hovedinndeling av selskapsformene går mellom fullt ut ansvarlige selskaper og selskaper med begrenset ansvar. De fullt ut ansvarlige selskapene består av enkeltpersonforetak (ENK) og ansvarlige selskap (ANS eller DA). Enkeltmannsforetak er ikke aktuelt for samdrifter. Selskaper med begrenset ansvar kan være aksjeselskap (AS) eller samvirkeselskap (BA). ENK, ANS og DA har et ubegrenset ansvar, mens AS og BA har begrenset ansvar. I et ANS har deltakerne et solidarisk ansvar, mens de har et delt ansvar i et DA. I et DA har den enkelte deltaker følgelig ikke større ansvar for gjeldsforpliktelsene enn det vedkommendes selskapsandel tilsier.

Fordeling av overskuddet i ei samdrift skjer vanligvis ved at brukernes innskutte kapital får en forrentning pluss at arbeidsinnsatsen godtgjøres etter antall timer som hver bruker har arbeidet gjennom året. Hvilken selskapsform som velges, er avhengig av situasjonen i det enkelte tilfelle. I et selskap med liten risiko og forholdsvis små investeringer, velges det som regel et ansvarlig selskap. Medfører virksomheten større investeringer og større risiko, velges som regel aksjeselskapsløsningen. Etablering av ei samdrift medfører liten risiko, og som en regel er det heller ikke så store investeringer det er tale om. Det har derfor vært vanlig at ei samdrift har blitt etablert som et ansvarlig selskap, oftest som et DA. Dersom samdrifta bygger ny driftsbygning, vil investeringene bli så store at selve driftsbygningen ofte oppføres i et AS mens selve drifta organiseres i et DA som leier driftsbygningen fra aksjeselskapet.

3.3 Rammebetingelser for samdrifter

Tilskuddene er viktige for økonomien i melkeproduksjon generelt og spesielt for forskjellen mellom samdrifter og vanlige bruk av ulik størrelse. Tre typer tilskudd påvirker økonomien: Produksjonstilskudd¹, driftstilskudd til melkeproduksjon og tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Ved søknad om produksjonstilskudd gjelder det i mange tilfeller spesielle regler for samdrifter. Det er et krav om at de skal være godkjent som samdrift av Statens landbruksforvaltning. Ved søknad om produksjonstilskudd husdyr gjelder en maksimumsbeløp på kr 250 000 mot kr 200 000 for enkeltbruk.

For driftstilskudd til melkeproduksjon gjelder spesielle regler for samdrifter som er godkjent før 01.07.2004. Som en overgangsordning får disse utbetalt et tilskudd per samdrift som i dag er kr 114 800 for samdrifter med to deltakere. For samdrifter med tre eller flere deltakere er tilskuddet kr 148 700. Enkeltbruk får, med visse unntak, utbetalt kr 53 800. Det gjelder bl.a. spesielle satser for fylkene rundt Oslofjorden og for Nord-Norge. For samdrifter som er godkjent etter 01.07.2004 gjelder de samme reglene som for enkeltbruk. Det er således en betydelig forskjell på nye og gamle samdrifter når det gjelder størrelsen på driftstilskuddet til melkeproduksjon, spesielt for samdrifter med tre eller flere deltakere.

Fram til 2001 var det et eget samdriftstilskudd på kr 72 700, dette ble da erstattet av ordinært avløsertilskudd uten krav til dokumentasjon av avløserkostnader. Areal- og kulturlandskapstilskuddet kan søkes i regi av samdrifta eller i regi av enkeltbrukerne, alt etter hvordan grovfôrproduksjonen er organisert.

Reglene for tilskuddsutbetaling til samdriftene har således endret seg gjennom årene, og det har nok vært en medvirkende årsak til at antall samdrifter har økt sterkt fra 1999 og fram til 2004. I tillegg kommer andre, ikke økonomiske forhold som blir vektlagt sterkt av dagens bønder og som for mange har vært en medvirkende faktor til at det har blitt etablert samdrifter. Dette kommer vi tilbake til i kapittel 5.2. For å få en oversikt over hvordan rammebetingelsene for samdrifter har endret seg de siste årene, har vi listet opp en del faktorer i tabell 3.4. For mer detaljerte regler for samdrifter henvises det til Statens landbruksforvaltning (www.slf.dep.no) eller lovdata (www.lovdata.no).

Tabell 3.4 Oversikt over endrede rammebetingelser for samdrifter 1999–2006

	Avløsertilskudd	Samdriftstilskudd	Driftstilskudd Sør-Norge 2 deltakere	Driftstilskudd Sør-Norge 3 deltakere	Maks tilskudd husdyr
1999		72 700	hver deltaker får driftstilskudd		
2000		72 700	" "	" "	
2001	Ordinært	Avviklet	165 000	220 000	250 000
2002	Ordinært		163 000	217 000	250 000
2003	Ordinært		163 000	217 000	270 000
2004	Ordinært		143 000	191 000	250 000
2005	Ordinært		127 300	167 700	250 000
2006	Ordinært		114 800	148 700	250 000

¹ Spesielt areal- og kulturlandskapstilskudd og tilskudd til husdyr.

Fra 2001 ble den maksimale melkekvoten for nye samdrifter satt til 500 000 liter, men maksimumkvoten ble hevet til 750 000 liter i 2002. Fram til 2004 var det tillatt med inntil 10 deltakere i ei samdrift, men fra 2004 ble dette endret til maksimum 5 deltakere i nye samdrifter. På samme tidspunkt ble kravet til arbeidsdeltakelse fra medlemmene i ei samdrift tatt bort. Tidligere var det krav om at hvert medlem måtte delta personlig med minimum 10 prosent av total arbeidsinnsats. Maksimal tillatt avstand mellom brukene har økt fra 2001 og fram til 2005. Fram til 2002 var godkjent maksimal avstand mellom brukene 8 km. I 2002 ble det hevet til 10 km, fra 2003 til 12 km og fra 2005 er maks avstand satt til 17 km.

4 Metoder og datagrunnlag

4.1 Metoder og datagrunnlag

Driftsgranskingene i jord- og skogbruk er årlige regnskapsundersøkelser hvor det inngår i underkant av 1000 bruk. For regnskapsåret 2005 var antall deltakere 928. Driftsgranskingene har som hovedformål å vise resultat og utvikling i økonomiske forhold på gårdsbruk der inntekter fra jordbruket har et vesentlig omfang. Driftsgranskingene skal vise resultat og utvikling for brukerfamilien, for ulike driftsformer og for bruk av ulik størrelse og med ulik geografisk beliggenhet. Driftsgranskingene bygger på skatteregnskap som omarbeides til driftsregnskap. Det blir i tillegg samla inn opplysninger som en ikke finner i skatteregnskapet, slik som arbeidsforbruk og avlinger.

For å få bedre oversikt over samdriftene i melkeproduksjon og deres økonomiske forhold, ble det for regnskapsåret 2005 tatt sikte på å samle inn skatteregnskap fra inntil 30 samdrifter. På grunnlag av antall samdrifter i de forskjellige regioner, ble det bestemt at inntil 10 regnskap skulle samles inn fra Trøndelag/Møre og Romsdal, inntil 10 regnskap fra Jæren og inntil 10 regnskap fra Oppland fylke. En slik fordeling vil dekke de områdene som har størst antall samdrifter.

Det første året (regnskapsåret 2005) har en konsentrert seg om samdrifter med to deltakere i og med at disse samdriftene utgjør over 80 prosent av alle samdrifter. Samdrifter med flere enn to deltakere vil være mer ressurskrevende å ta med i undersøkelsen. For hver samdrift er det samlet inn skatteregnskapet både for selve samdrifta og for de to andelseierne i samdrifta. Skatteregnskapene omarbeides til driftsregnskap etter de samme prinsipper som blir brukt på skatteregnskapene som inngår i den ordinære delen av driftsgranskingene i jord- og skogbruk. Etter at omarbeidingen til driftsregnskap er gjort, slås de tre regnskapene sammen til ett konsernregnskap som viser de økonomiske resultatene til samdrifta og medlemmene til sammen.

All jordbruksdrift på de aktuelle eiendommene inngår i sluttresultatet, slik at jordbruksvirksomheten omfatter både samdrifta og den jordbruksaktiviteten de to andelseierne eventuelt driver i egne regi. Vederlag for arbeid og egenkapital per årsverk viser da et gjennomsnitt for samdrifta og partene. Årsaken til at denne metoden er valgt, er at en på den måten får

oversikt over all jordbruksdrift hos brukerne og ikke bare over den delen som inngår i selve samdrifta. En del brukere produserer grovfôret på egen jord og selger dette inn til samdrifta, og for disse brukene ville en ikke fått med de reelle grovfôrkostnadene hvis en bare hadde med data fra selve samdrifta.

Også for maskinkostnadene ville en ha mistet oversikten hvis en bare hadde tatt med de kostnader som er registrert i samdriftsregnskapet i og med at det er svært forskjellig hvordan traktor og maskiner blir behandlet i et samdriftsopplegg. Dette vil vi komme mer tilbake til i kapittel 5.1. som tar for seg organiseringen av samdriftene.

4.2 Utvalgsprinsipper og utvalgsmetode

Utvalget av samdriftene til denne undersøkelsen er basert på tilfeldig trukne lister fra tilskuddsregisteret til Statens landbruksforvaltning. Det er produksjonsomfanget til den enkelte samdrift som er kriterium for utvalget og det er lagt vekt på å få med samdrifter med minimum 25 årskyr. Deltakelsen i undersøkelsen er frivillig og det har stort sett gått greit å rekruttere samdrifter for deltakelse i denne statistikken.

I forbindelse med rekruttering av samdriftene for deltakelse i denne regnskapsundersøkelsen, ble det gjennomført en spørreundersøkelse der en tok sikte på å undersøke en del forhold i tilknytning til samdriftene. I de følgende kapitlene omtales resultatene av spørreundersøkelsen.

4.3 Føringspraksis i driftsgranskingene

Den årlige meldingen om driftsgranskinger i jord- og skogbruk beskriver i detalj hvordan skatteregnskapet blir omarbeidet til driftsregnskap (se for eksempel Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning 2005). De samme prinsippene er fulgt i bearbeidelsen av skatteregnskapene fra samdriftene og deres andelseiere. Vi henviser derfor til meldingen om driftsgranskningene når det gjelder de prinsipper som er fulgt ved oppgjør av regnskap.

5 Spørreundersøkelse angående samdrifter i melkeproduksjon

5.1 Hvordan samdriftene som inngår i denne undersøkelsen er organisert

Alle de samdrifter som vi har fått inn regnskapsdata fra, er organisert som et ansvarlig selskap med delt ansvar, DA, med unntak av ett som er organisert som ansvarlig selskap med solidarisk ansvar, ANS. Denne fordelingen på organisasjonsform var ikke særlig overraskende da det er DA som blir anbefalt ved etablering av samdrift. Det er store variasjoner i hvordan driftsopplegget blir organisert når det etableres samdrift. Hvert av de brukene som inngår i samdrifta har egen fjøsbygning. Når det etableres samdrift blir ofte alle melkekyrne plassert i ett av fjøsene mens ungdyra blir plassert i et annet. Spesielt er denne organiseringen vanlig for samdrifter med to deltakere. Ulempen med denne løsningen er at brukerne må pendle mellom de to fjøsene og på den måten ikke får utnytta stordriftsfordelene med et større fjøs. En annen løsning er å bygge et felles fjøs med plass til alle dyra. For mange samdriftsbrukere har dette vært den beste løsningen da eksisterende bygninger ikke er egnet til fortsatt bruk. Behovet for å bygge nytt fjøs har hos mange vært en utløsende faktor for etablering av samdrift. Bygging av nytt fjøs i egen regi ville for mange blitt for kostbart. Av de 27 samdriftsbrukene som er med i denne undersøkelsen, har 7 bruk plassert både melkekyr og ungdyr i ett felles fjøs, mens 20 bruk har melkekyr i et fjøs og ungdyra i et annet fjøs.

Også grovfôr dyrkinga er organisert forskjellig. Mange av samdriftene har felles opplegg for grovfôret og areal- og kulturlandskapstilskudd søkes i regi av samdrifta. På andre av samdriftsbrukene foregår grovfôr dyrking i regi av hver enkelt samdriftsdeltaker som deretter selger grovfôret til samdrifta. Hver enkelt samdriftsdeltaker søker individuelt om areal- og kulturlandskapstilskudd. Også på maskinsida er det forskjellig organisering. I mange av samdriftene er traktorer og maskiner individuelt eid av deltakerne slik at vedlikehold og avskrivning er foretas i regnskapet hos disse. Maskinparken blir da leid inn til samdrifta etter en avtalt pris. I andre samdrifter er traktorer og maskiner ført på samdrifta og alle kostnader blir da regnskapsført direkte i samdriftsregnskapet. Hovedtendensen er at flere samordner maskin-

parken og overfører den til samdrifta, men fortsatt vil det nok være en del samdrifter hvor maskinparken eies av den enkelte deltaker.

5.2 Hvorfor startet brukerne med samdrift?

Det ble også spurt om hvorfor brukerne startet med samdrift. Det ble i den forbindelse listet opp en del svaralternativer som kunne være aktuelle. Det kom inn svar fra 23 av samdriftene. Mer enn halvparten angir ønske om mer og regulert fritid som hovedgrunnen til at de gikk inn i ei samdrift. Behovet for nybygg/omgjøring av driftsbygning var også en vesentlig faktor for mange. For mange bønder har jordbruksdrifta blitt et ensomt yrke, og omtrent en tredel hadde krysset av for muligheten til å arbeide sammen med andre, og noen færre hadde krysset av for deling av ansvar.

Svarene for årsak til oppstart av samdrift var følgende:

Mer og regulert fritid:	14 samdrifter
Nybygg/omgjøring driftsbygning:	10 samdrifter
Arbeide sammen med andre:	8 samdrifter
Dele på ansvaret med andre:	5 samdrifter

Av de som nevnte nybygging/større omgjøringsarbeider på driftsbygningen som årsak til at de gikk inn i ei samdrift, var det mange som understreket at nybygging eller oppussing ikke hadde vært mulig økonomisk hvis de ikke hadde gått inn i ei samdrift. Det var også noen som gjennom samdrift så muligheter til å beholde melkekvoten da eget bruk var for lite til å drive videre og samdrifta ga muligheter til å gjøre andre ting utenom gårdsdrifta. Spesielt de samdrifter hvor det er bygget nye felles fjøs har greid å redusere arbeidsforbruket såpass mye at brukerne har fått ledig tid til å gjøre andre ting.

5.3 Erfaringene med samdrifta

De fleste av de samdriftene som er med i denne undersøkelsen, er etablert i løpet av de siste 5–6 år. Kun 4 av samdriftene er eldre enn fra 1997. De to eldste samdriftene ble etablert midt på 1970-tallet. Erfaring fra samdrift er derfor litt forskjellig, men langt de fleste uttrykte seg positivt til den løsning som ble valgt. Mange av deltakerne påpekte nødvendigheten av et nøyaktig forarbeid slik at alle avtaler måtte være på plass før samdrifta startet. Det er ikke ofte at samdrifter blir oppløst, men det forekommer og da kan noe av årsakene være at det er gjort for dårlig arbeid med avtalene på forhånd. Langt de fleste som har vært med i denne undersøkelsen, har drevet samarbeid av ulike slag også *før* de begynte med samdrifta, spesielt har maskinsamarbeid vært utbredt. Disse deltakerne kjenner derfor sine samarbeidspartnere relativt godt og vet stort sett hva som venter når de går inn i samdrifta. Mange understreket dette med å ikke være alt for firkantet, slik at en må godta litt mer fra samarbeidspartneren når en driver i ei samdrift enn om en hadde drevet alene.

5.4 Utvikling av tilleggsnæring på samdriftsbruk

I spørreundersøkelsen ble det spurt om noen av brukerne hadde etablert nye tilleggsnæringer eller utvidet eksisterende tilleggsnæringer etter at de begynte med samdrift. Svært få hadde gjort noe på dette området, og data fra regnskapsundersøkelsen tyder også på at omfanget av

tilleggsnæring ikke er spesielt stort hos de som driver samdrift i melkeproduksjon. Det er noen få som driver litt maskinkjøring og leier ut hus på gårdene, men omfanget er lite.

5.5 Etablering av andre næringer og lønnsarbeid

Det ble også spurt etter omfanget av lønnsarbeid og annen næringsvirksomhet. Noen oppgir at de har fått frigjort tid som de har brukt til å ta seg mer lønnsarbeid, mens etablering av andre næringer ikke har spesielt stort omfang. Omfanget av lønnsarbeid hos samdriftsbrukerne er likevel større enn hos de store melkebrukene.

6 Regnskapsresultater for 2005

6.1 Økonomien for alle samdriftene sammenlignet med store enkeltbruk og gjennomsnittsbruket for melkeproduksjon

Resultatet fra alle samdriftene er presentert i tabell 6.1. Som tidligere nevnt, er regnskapet for samdrifta slått sammen med regnskapet til hver av deltakerne i samdrifta slik at tallene viser resultatet for hele virksomheten. All jordbruksvirksomhet på de aktuelle eiendommene inngår, slik at både samdrifta og deltakernes egen jordbruksvirksomhet er tatt med. Produksjonsinntekter, kostnader og resultat gjelder både samdrifta og det som deltakerne måtte ha av jordbruksaktivitet hver for seg. Samdriftene er sammenligna med ei gruppe store melkebruk i driftsgranskingene med mer enn 25 årskyr, det vil si bruk som har driftsformen produksjon av melk og storfeslakt. I tillegg er det tatt med ei gruppe med gjennomsnittsbruket for melkeproduksjon i driftsgranskingene ganget med to.² Dette ville vært resultatet hvis samme mengde melk var produsert på to enkeltbruk. Det er lite av andre produksjoner i gruppene og størrelsen på produksjonen i gruppene er ganske lik. Det er noe forskjell i arealstørrelse og på størrelsen på kjøttproduksjonen mellom gruppene, men forskjellene er ikke større enn at gruppeinndelingen er et godt utgangspunkt for sammenligning av gruppene.

Noe som kjennetegner gruppa med samdrifter, er at de har større kjøttproduksjon på storfe og større grovfôrareal enn tilsvarende enkeltbruk. Samdriftene ligger mellom små og store melkebruk når det gjelder arbeidsinnsatsen per årsku. Når det gjelder produktpriser er det små forskjeller mellom gruppene, men på melkeprisen ligger samdriftene og de store melkebrukene 12 øre over gjennomsnittsbruket. Noe av forklaringen på dette kan være at buskaper med jersey-kyr er med i disse to gruppene.

² Som nevnt i forordet ble det fra og med 2004 tatt med noen samdrifter med bare en aktiv deltaker i den vanlig driftsgranskingen. For 2005 utgjør dette 10 samdrifter. De fleste av disse inngår i sammenligningsgruppa store melkebruk. Det er således noen samdriftsbruk med i sammenligningsgruppa. Det er mulig at dette bidrar til å undervurdere forskjellen mellom samdrifter og andre melkebruk.

På inntektssida har samdriftene en høyere andel tilskudd av produksjonsinntektene enn tilsvarende enkeltbruk, men lavere enn gjennomsnittsbruket. Det skyldes hovedsakelig driftstilskuddet for melk. På grunn av større areal- og buskapsstørrelse blir det også større tilskudd. Noe av forskjellene i tilskudd skyldes også at samdriftene er jevnt fordelt i regionene, men de store melkebrukene er mer konsentrert i soner uten distriktstilskudd.

Samdriftene har noe lavere kostnader til leid arbeid sammenlignet med de store enkeltbrukene, og mye lavere enn gjennomsnittsbruket. Dette skyldes at brukere i samdrift i mange tilfeller avløser hverandre eller arbeider i turnus slik at behovet for ekstern avløser blir mindre. Mange av samdriftene har investert i nybygg i forbindelse med etablering av samdrifta, dette fører til at kostnadene til bygninger er noe høyere i samdriftene. Målt i faste kostnader per årsku, er kostnadene høyest på gjennomsnittsbruket.

Vederlag til arbeid og egenkapital er høyest for samdriftene med kr 240 300 per årsverk. De store melkebrukene fikk et resultat på kr 216 000 per årsverk mens gjennomsnittsbruket oppnådde kr 172 900 per årsverk. Disse forskjellene skyldes tre hovedgrunner, arbeidsforbruk per årsku, tilskudd og ulik størrelse på kjøttproduksjonen.

De store melkebrukene har større verdi på driftsbygninger enn de to andre gruppene, noe som skyldes at fjøsene på disse brukene er nyere og dermed får en høyere verdi. Dette forsterkes av at historisk kost nyttes som verdsettingsprinsipp.

Tabell 6.1 Samdrifter i melkeproduksjonen sammenlignet med store og gjennomsnittlige melkebruk

Antall bruk		stk	Melkebruk	Samdrifter	Alle melke-
			> 25 arskyr	27	bruk * 2
			33	27	414
INNTEKTER					
Storfe	Melk	kr	681 448	699 875	707 732
	Kukjøtt	kr	87 886	108 583	108 614
	Annet storfekjøtt	kr	162 790	255 576	183 378
	Livdyr	kr	31 916	32 715	35 154
Husdyrprodukter i alt		kr	970 951	1 117 491	1 041 472
Planteprodukter i alt		kr	24 197	69 688	35 398
Arealtilskudd grovfor		kr	24 677	54 391	66 028
Arealtilskudd korn		kr	6 548	8 926	5 432
Kulturlandskapstilskudd		kr	73 143	99 232	95 222
Produksjonstilskudd, husdyr		kr	112 875	129 017	146 306
Refusjon av avløserutgifter		kr	46 765	65 917	96 508
Drifts-, grunn- og distriktstilskudd		kr	122 433	210 931	218 772
Andre inntekter		kr	30 372	30 434	47 062
Bunnfradrag		kr	-6 167	-12 833	-11 232
Andre inntekter i alt		kr	410 648	586 013	664 098
Produksjonsinntekter i alt		kr	1 405 796	1 773 193	1 740 968

Tabell 6.2 forts. Samdrifter i melkeproduksjonen sammenlignet med store og gjennomsnittlige melkebruk

Antall bruk	stk	Melkebruk	Samdrifter	Alle melke-
		> 25 arskyr	27	bruk * 2
		33		414
KOSTNADER				
Sakorn, annet safrø og planter	kr	13 583	9 272	11 254
Handelsgjødsel og kalk	kr	39 277	55 441	54 396
Kraftfor	kr	239 394	279 850	277 568
Annet for inkl balanseendringer	kr	17 380	30 653	22 636
Konserveringsmidler	kr	9 398	12 886	14 086
Andre forbruksartikler	kr	36 392	45 040	45 988
Kjøp av dyr	kr	24 175	41 028	25 438
Diverse til husdyrhold	kr	35 365	49 304	48 366
Sum variable kostnader	kr	414 963	523 474	499 732
Leid arbeid	kr	105 675	95 988	153 782
Drivstoff	kr	27 738	31 371	33 028
Vedlikehold traktor, mask. og redsk.	kr	63 372	70 157	82 094
Vedlikehold driftsbygninger	kr	47 976	54 736	62 038
Vedlikehold jord, grøfter og vannanl.	kr	8 742	12 241	8 316
Maskinleie	kr	61 865	67 747	49 012
Jordleie	kr	21 793	30 543	14 308
Forsikringer	kr	25 411	34 676	36 692
Elektrisk kraft	kr	29 738	36 735	36 918
Administrasjon	kr	51 717	73 983	78 782
Faste kostnader i alt ekskl. avskrivninger	kr	444 029	508 177	554 970
- Avskrivninger i alt	kr	132 490	155 784	166 084
RESULTAT				
Driftsoverskudd	kr	414 315	585 758	519 994
Familiens arbeidsfortj. i jordbruket	kr	320 161	494 983	428 780
+ Leid arbeid	kr	105 675	95 988	153 962
= Lønnsevne i alt	kr	425 836	590 971	582 740
Lønnsevne per time	kr	105,04	121,94	87,34
Familiens arb.fortj. per arsverk	kr	179 881	220 468	151 320
Vederlag til alt arbeid og egenkapital	kr	474 585	631 228	625 136
Vederlag til alt arbeid og e.k. per arsverk	kr	215 982	240 299	172 868
Egenkapital %	%	46 %	55 %	57 %
PRISER				
Melk - ku	kr/ liter	3,66	3,66	3,54
Kukjøtt	kr/kg	29,47	28,99	28,78
Annet storfekjøtt	kr/kg	34,12	35,36	34,01
EIENDELER				
Eiendeler i jordbruket 31.12	kr	3 306 372	3 016 893	3 040 503
- herav varelager, inkl. slaktedyr	kr	211 260	307 365	183 984
- herav buskap avlstdyr	kr	344 713	360 461	361 868
- herav traktor, maskiner og redskaper	kr	469 218	541 476	556 953
- herav driftsbygninger	kr	1 530 488	1 304 299	1 239 150

Brukene som inngår i gruppene for store melkebruk og samdrifter, ligger i mange forskjellige tilskuddsoner. For å anslå hvor mye dette kan bety for, har vi beregnet hva tilskuddet hadde blitt om de store brukene og samdriftene var i samme tilskuddsone. For areal- og kulturlandskapstilskuddet har vi beregnet tilskudd etter sone 5 som dekker andre bygder i Trøndelag, Gudbrandsdalen, Agderfylkene og de fleste kommuner på Vestlandet, unntatt Jæren. Distriktstilskudd for melk er beregnet etter satsen i sone C (kr 0,23 per liter melk), og distriktstilskudd for kjøtt etter satsen i sone 2 (kr 4,05 per kg kjøtt). Driftstilskuddet for melk er beregnet etter det som er utbetalt til brukerne i 2005, det samme for produksjonstilskuddet for husdyr 2005. Avløsertilskuddet er utbetalt beløp i 2005. Produksjonstilskuddet for husdyr og avløsertilskuddet er ikke geografisk betinget. For de to gruppene fikk en da følgende tilskudd gjengitt i tabell 6.2.

Tabell 6.3 Tilskuddsberegning med alle bruk i samme sone

Antall bruk	Store melkebruk 33	Samdriftene 27
Arealtilskudd grovfor	46 350	52 350
Arealtilskudd korn	7 700	10 340
Kulturlandskapstilskudd	79 600	106 000
Produksjonstilskudd husdyr	112 875	129 017
Refusjon avløser	46 765	65 917
Distriktstilskudd melk	42 871	44 013
Distriktstilskudd kjøtt, ku	12 077	15 171
Distriktstilskudd kjøtt, okse	19 323	29 273
Driftstilskudd melk	52 800	141 844
Andre tilskudd/inntekter	30 372	30 434
Bunnfradrag	-6 167	-12 833
Sum tilskudd/andre inntekter	444 566	611 526

Differanse mellom samdriftene og store melkebruk når alle brukene er plassert i samme sone er kr 166 960. Tilsvarende differanse fra tabell 6.1 ovenfor er kr 175 365. Ved å plassere alle brukene i samme sone blir differansen mellom de store melkebrukene og samdriftene litt mindre, men fortsatt er forskjellen i utbetalte tilskudd stor. Hovedforskjellen er driftstilskuddet for melk der samdriftene får kr 141 844 mot de store melkebrukene kr 52 800. Større areal og større kjøttproduksjon hos samdriftene gjør at areal- og kulturlandskapstilskuddet og distriktstilskuddet for kjøtt blir større hos samdriftene. De har også noe større utbetaling av avløsserrefusjon enn de store melkebruka, forskjellen består av større utbetaling av sykdomsavløsning.

6.2 Arbeidsforbruket

Tabell 6.3 viser arbeidsforbruket for de tre gruppene. Gjennomsnittsbruket*2 ligger høyest med 6 672 timer totalt, deretter følger samdriftene med 4 847 timer og til slutt de store melkebrukene med 4 054 timer. Andelen leid arbeid er minst hos samdriftene med 945 timer, deretter følger de store melkebrukene med 1 131 timer og mest leid arbeid hos gjennomsnittsbruket med 1 444 timer.

Målt i timer per årsku er de store brukene mest effektiv med 128 timer per årsku, deretter samdriftene med 156 timer per årsku og til slutt gjennomsnittsbruket med 197 timer per årsku.

Dette viser tydelig at de store melkebrukene på grunn av sin størrelse har fått en effektivitetsgevinst. Det ville vært naturlig at også samdriftene hadde nærmet seg de store melkebrukene i arbeidsforbruk per årsku. Vi har ikke undersøkt årsakene til forskjellen i arbeidsforbruk, men antyder noen mulige årsaker. Noe kan skyldes at samdriftene har både større kjøttproduksjon og større grovfôrareal. Den kanskje viktigste faktoren er imidlertid at produksjonen hos mange av samdriftene er delt på to fjøs med melkeproduksjon på ett sted og ungdyra og kjøttproduksjon på ett annet sted. En slik oppdeling gir ikke effektiv og rasjonell drift og vi ser at mange av disse samdriftene fortsatt har et høyt arbeidsforbruk. På den annen side er det registrert vesentlig lavere arbeidsforbruk hos de samdrifter som har bygd nytt fjøs og dermed fått både melkeproduksjon og ungdyr/kjøttproduksjon samla i ett anlegg.

Tabell 6.4 Arbeidsforbruk jordbruket

Antall bruk	stk	Melkebruk > 25 arskyr 33	Samdrifter 27	Alle melke- bruk * 2 414
Arbeidsinnsats i alt (jordbruket)	timer	4 054	4 847	6 672
- herav leid ubetalt	timer	361	241	344
- herav familien	timer	2 923	3 901	5 228
- herav leid betalt	timer	770	704	1 100
Timer per årsku	timer	128	156	197

6.3 Avlingsdata og ytelse i husdyrproduksjon

Samdriftene hadde en gjennomsnittlig grovfôravling på 380 FEm per dekar. Dette er litt høyere enn for gjennomsnittsbruket, som har en avling på 361 FEm per dekar. De store melkeproduksjonsbrukene har høyest avling med et gjennomsnitt på 434 FEm per dekar. Dette skyldes at de store melkebrukene ligger på flatbygdene og har derfor grunnlag for å oppnå høyere avlinger enn samdriftene og gjennomsnittsbruket som ligger mer spredt over flere soner. Samdriftene har langt større areal enn de store melkebrukene og det foregår en del omsetning av høy og surfôr fra disse.

Samdriftene i undersøkelsen har en gjennomsnittlig melkekvote på 198 001 liter, de store melkebrukene 192 911 liter mens gjennomsnittsbruket * 2 har en melkekvote på 203 354 liter. Den gjennomsnittlige melkeknoten for alle samdriftene i landet var 218 195 liter i 2006, for samdrifter med to deltakere var gjennomsnittsknoten 179 089 liter. Samdriftene med to deltakere i vår undersøkelse er litt større enn tilsvarende samdrifter i landet. Produsert melk per årsku var i gjennomsnitt for samdriftene på 7 088 kg, mens store melkebruk og gjennomsnittsbruket hadde henholdsvis 6 602 kg og 6 676 kg. Vi vet ikke hva som er årsaken til denne forskjellen, men samdriftene har også større produksjon av annet storfekjøtt enn de andre gruppene. Det gjør at produksjonsinntektene fra kjøttproduksjon ligger noe høyere for samdriftsbrukene enn for de to andre gruppene.

Tabell 6.5 Areal, avlinger, buskap og melkeproduksjon

Antall bruk	stk	Melkebruk > 25 arskyr 33	Samdrifter 27	Alle melke- bruk * 2 414
AREAL OG AVLINGER				
Sum jordbruksareal	daa	398	530	516
- herav leid	daa	131	167	174
Grovfor og beite	daa	363	483	482
Annet	daa	35	47	34
Avlinger i alt	FEm	431	375	361
Grovfor og beite	FEm	434	380	360
BUSKAP OG MELKEPRODUKSJON				
Arskyr	stk	31,8	31,1	33,8
Kviger over ett ar	stk	18,9	19,1	19,3
Okser over ett ar	stk	8,6	12,3	8,9
Melk per arsku	kg	6 602	7 088	6 676
Omsatt melk	liter	186 395	191 363	200 178
Melkekvote	liter	192 911	198 001	203 354

6.4 Faste kostnader

Samdriftene har større faste kostnader enn store melkebruk, men mindre faste kostnader enn gjennomsnittsbuket*2. Den eneste posten hvor samdriftene har mindre faste kostnader, er leid arbeid. Dette er helt naturlig med den organisering av arbeidet som samdriftene har. Mange av samdriftene har ikke like stort behov for å bruke avløsere i og med at brukerne avløser hverandre. Vedlikeholdskostnadene både til bygninger og maskiner er noe større hos samdriftene enn hos de store melkebruka, men gjennomsnittsbuket*2 igjen har større vedlikeholdskostnader enn samdriftene. Samdriftene har høyere kostnader til forsikringer, elektrisk kraft og administrasjon enn de store melkebruka. Avskrivninger i alt er minst hos de store melkebruka, deretter følger samdriftene og høyest ligger gjennomsnittsbuket*2.

6.5 Andre inntekter utenom jordbruket

Tabell 6.5 viser en oversikt over inntektene utenom jordbruket for store melkebruk, samdrifter og gjennomsnittsbuket*2. Ut fra tabell 6.5 har samdriftene de største skogbruksinntektene, noe som er naturlig da mange av de store melkebrukene ligger på Jæren og har lite skog. Overskuddet fra tilleggsnæring er større hos samdriftene enn hos de store melkebruka, men mindre enn hos gjennomsnittsbuket*2. Samme forhold har vi for driftsoverskuddet fra annen næring. Lønnsinntektene er størst hos samdriftene, noe som tyder på at mange av disse brukerne har tatt seg lønnsarbeid når de har fått frigjort tid etter å ha gått inn i samdrift. Pensjon og sykepenger er størst hos gjennomsnittsbuket*2 og minst hos de store melkebrukene.

Tabell 6.6 Andre inntekter utenom bruket

Antall bruk	stk	Melkebruk > 25 årskyr 33	Samdrifter 27	Alle melke- bruk * 2 414
Skogbruk driftsoverskudd	kr	8 011	17 611	15 620
Tilleggsnæring driftsoverskudd	kr	17 089	24 059	45 370
Annen næring driftsoverskudd	kr	9 745	23 589	29 800
Lønnsinntekter	kr	177 588	377 199	331 956
Pensjoner og sykepenger	kr	18 875	45 270	67 408

6.6 Økonomien i samdriftene i ulike distrikter

I tabell 6.6 er samdriftene splitta på distrikter. Av det samlede antallet på 27 samdrifter har Oppland med 12 bruk, Sør-Vestlandet (Agder, Rogaland, Hordaland) 5 bruk, Midt-Norge (Trøndelag og Møre og Romsdal) 9 bruk og Nordland 1 bruk. For Sør-Vestlandet er antall samdrifter i undersøkelsen mindre enn planlagt da det spesielt på Jæren er registrert en overgang til samdrifter der bare en bruker deltar aktivt i samdrifta. Disse samdriftene er tatt med i de ordinære driftsgranskingene og inngår som store melkeproduksjonsbruk der.

Samdriftene i Oppland har størst areal med totalt 572 dekar mens samdriftene på Sør-Vestlandet er minst med 489 dekar. Melkekvoten er størst hos brukene på Sør-Vestlandet med 223 703 liter, deretter følger samdriftene i Trøndelag med 206 602 liter og minst er samdriftene i oppland med 182 400 liter. Dette går igjen i antall årskyr der Sør-Vestlandet har 35,3, Trøndelag har 31,8 og Oppland har 29,0 årskyr. Ytelsen per årsku er størst på Sør-Vestlandet med 7 400 kg tett fulgt av Trøndelag med 7 369 kg per årsku.

Samdriftene i Oppland ligger høyest i produksjonsinntekter. Dette skyldes at de har høyere inntekter fra planteproduksjon (salg av korn, høy og gras), høyere inntekter av tilskudd og høyere inntekter av annet storfekjøtt. På grunn av mindre kvote enn de andre samdriftene er inntektene av melkesalget mindre enn for samdriftene i Trøndelag og på Sør-Vestlandet.

Tabell 6.7 Samdrifter i melkeproduksjonen fordelt etter distrikter

Antall bruk	stk	Samdrifter	Samdrifter	Samdrifter
		Oppland 12	Sør- Vestlandet 5	Midt-Norge 9
AREAL OG AVLINGER				
Sum jordbruksareal	daa	572	489	507
- herav leid	daa	213	161	129
Grovfor og beite	daa	527	489	427
Annet	daa	45	0	80
Avlinger i alt	FEm	334	446	412
Grovfor og beite	FEm	329	446	438
EIENDELER				
Eiendeler i jordbruket 31.12	kr	2 906 367	3 497 353	3 020 407
- herav varelager, inkl. slaktedyr	kr	320 269	223 623	346 794
- herav buskap avlsdyr	kr	342 857	416 675	355 322
- herav traktor, maskiner og redskaper	kr	793 218	406 425	286 590
- herav driftsbygninger	kr	974 584	1 784 106	1 546 582
BUSKAP OG MELKEPRODUKSJON				
Arskyr	stk	29,0	35,3	31,8
Kviger over ett ar	stk	18,6	20,5	18,7
Okser over ett ar	stk	14,1	6,5	12,8
Melk per arsku	kg	6 754	7 400	7 369
Omsatt melk	liter	167 521	224 720	206 491
Melkevot	liter	182 400	223 703	206 602
PRISER				
Melk – ku	kr/ liter	3,67	3,85	3,54
Kukjøtt	kr/kg	29,46	29,23	28,39
Annet storfekjøtt	kr/kg	36,78	33,57	34,32
ARBEIDSFORBRUK				
Arbeidsinnsats i alt (jordbruket)	timer	4 937	4 926	4 759
- herav leid ubetalt	timer	245	420	163
- herav familien	timer	3847	3 951	3957
- herav leid betalt	timer	845	555	639
Timer per arsku	timer	170	140	150

Tabell 6.7 forts. Samdrifter i melkeproduksjonen fordelt etter distrikter

Antall bruk		stk	Samdrifter	Samdrifter	Samdrifter
			Oppland 12	Sør- Vestlandet 5	Midt-Norge 9
INNTEKTER					
Storfe	Melk	kr	614 154	865 349	730 603
	Kukjøtt	kr	115 695	103 107	108 640
	Annet storfekjøtt	kr	295 807	147 862	261 222
	Livdyr	kr	21 543	69 985	30 540
Husdyrprodukter i alt		kr	1 076 960	1 224 708	1 132 214
Planteprodukter i alt		kr	112 842	9 743	46 249
Arealtilskudd grovfor		kr	65 056	32 284	48 534
Arealtilskudd korn		kr	5 373	816	19 164
Kulturlandskapstilskudd		kr	101 811	90 714	102 484
Produksjonstilskudd, husdyr		kr	127 741	136 137	128 157
Refusjon av avløserutgifter		kr	62 675	76 241	66 772
Drifts-, grunn- og distriktstilskudd		kr	221 036	179 951	202 434
Andre inntekter		kr	58 761	15 583	15298
Bunnfradrag		kr	-15 583	-8 800	-11000
Andre inntekter i alt		kr	626 870	522 927	571 845
Produksjonsinntekter i alt		kr	1 816 672	1 757 378	1 750 308
KOSTNADER					
Sakorn, annet safrø og planter		kr	10 194	6763	9 991
Handelsgjødsel og kalk		kr	53 768	57 722	56 851
Kraftfor		kr	277 789	280 623	280 583
Annet for inkl balanseendringer		kr	53 555	11 427	15 217
Konserveringsmidler		kr	9 037	14 171	18 214
Andre forbruksartikler		kr	51 011	36 980	39 586
Kjøp av dyr		kr	58 442	39 733	23 085
Diverse til husdyrhold		kr	48 880	56 112	46 884
Sum variable kostnader		kr	562 676	503 532	490 410
Leid arbeid		kr	102 925	81 732	98 679
Drivstoff		kr	37 326	19 798	28 064
Vedlikehold traktor, mask. og redsk.		kr	71 788	74 746	66 840
Vedlikehold driftsbygninger		kr	46 166	78 263	54 599
Vedlikehold jord, grøfter og vannanlegg		kr	11 705	17 299	11 448
Maskinleie		kr	84 380	85 224	43 388
Jordleie		kr	36 406	52 019	14 188
Forsikringer		kr	37 426	22 633	38 690
Elektrisk kraft		kr	37 649	35 631	37 304
Administrasjon		kr	78 890	69 827	72 832
Faste kostnader i alt ekskl. avskrivninger		kr	544 662	537 174	466 032
- Avskrivninger i alt		kr	148 791	172 887	155 344

Tabell 6.7 forts. Samdrifter i melkeproduksjonen fordelt etter distrikter

Antall bruk	stk	Samdrifter	Samdrifter	Samdrifter
		Oppland 12	Sør- Vestlandet 5	Midt-Norge 9
RESULTAT				
Driftsoverskudd	kr	560 543	543 786	638 522
Familiens arbeidsfortj. i jordbruket	kr	473 253	438 961	547 387
+ Leid arbeid	kr	102 925	81 732	98 679
= Lønnsevne i alt	kr	576 178	520 693	646 066
Lønnsevne per time	kr	116,71	105,71	135,75
Familiens arb.fortj. per arsverk	kr	213 389	185 252	245 122
Vederlag til alt arbeid og egenkapital	kr	611 449	580 815	684 708
Vederlag til alt arbeid og e.k. per arsverk	kr	228 508	217 549	265 433
Egenkapital %	%	56	58	53

For noen av resultatmålene har vi utført statistiske beregninger for å teste om det er forskjeller mellom samdrifter i ulike områder. Forskjeller i størrelse kan forklare noe av forskjellen mellom samdrifter i de ulike områdene. Vi har forsøkt å kontrollere for disse forskjellene ved å benytte regresjonsberegninger med en eller flere forklaringsvariabler for størrelse. Etter noe prøving og feiling kom vi til at det var tilstrekkelig å bruke melkemengde og kjøttinntekter (inkl. livdyrsalg) som uttrykk for størrelse. Som det går fram av tabell 6.6 er det bare 5 samdrifter fra Sør- og Vestlandet. Noen prøveberegninger tydet på at resultatet for disse lå litt under resultat for de andre samdriftene, men forskjellene til Oppland var liten og svært usikker. I denne delen har vi derfor slått sammen til to områder, (1) Oppland og Sør- og Vestlandet, og (2) andre områder, her kalt Midt-Norge (det vil si fra Møre og Romsdal til Nordland).

Modellen vi har brukt er av typen:

$$Y = a + b_1M + b_2K + b_3MN + e$$

der Y er den avhengige variabelen, M er melkemengde, K er kjøttinntekt og MN er Midt-Norge (i praksis samdrifter utenom Oppland og Sør- og Vestlandet). $MN = 1$ dersom samdrifta er i Møre og Romsdal, Trøndelag eller Nordland, ellers $= 0$. e er restleddet. Variablene er omtalt nærmere i kapittel 6.7.

Samme hvilket resultatmål vi bruker kommer samdriftene i Midt-Norge best ut, se tabell 6.7. De har også noe lavere arbeidsforbruk enn samdriftene i andre områder. Ingen av disse forskjellene er statistisk sikre på 10 prosent nivå. Ikke noe av variasjonen mellom samdriftene i arbeidsforbruk er forklart av modellen.

Hovedkonklusjonen er derfor at denne analysen ikke gir grunnlag for å si sikkert at samdrifter i et område oppnår bedre resultat enn samdrifter i andre områder. Kanskje kan en si noe mer sikkert når en har materiale for flere år.

Tabell 6.8 Resultat av regresjonsanalyse for å teste skilnader mellom samdrifter i to områder¹⁾

Avhengig variabel		Konstant-ledd	Melke-mengde	Kjøttinntekt	Midt-Norge	R ² , justert
		a	b ₁	b ₂	b ₃	
Arbeids- og kapital-inntekt	Koeff.	218704	0,873	0,630	71351	0,689
	SD	101264	0,500	0,102	53290	
Vederlag til arbeid og EK	Koeff.	227504	0,735	0,557	70260	0,592
	SD	108825	0,538	0,110	57268	
Lønnsevne	Koeff.	243768	0,444	0,560	81771	0,567
	SD	109594	0,542	0,111	57673	
Timer	Koeff.	4510	0,00072	0,00068	-240	-0,10
	SD	1180	0,0058	0,0012	621	
Vederlag til A og EK per årsverk	Koeff.	135303	0,168	0,161	41289	0,310
	SD	54302	0,268	0,05	28576	
Lønnsevne per time	Koeff.	75,21	0,000033	0,000090	23,93	0,311
	SD	28,71	0,00014	0,000029	15,11	

1) Koeffisienter med uthevet skrift er sikre på 10 prosent nivå

6.7 Statistisk analyse av forskjellene mellom samdrifter og andre melkebruk

6.7.1 Metode

Resultatene så langt i dette kapitlet indikerer at samdrifter i gjennomsnitt har bedre resultater totalt sett enn andre like store melkebruk. Dette gjelder resultatmål som driftsoverskudd, lønnsevne i alt, familiens arbeidsfortjeneste og vederlag til arbeid og egenkapital. Samdriftene har også større arbeidsinnsats enn like store enkeltbruk, i gjennomsnitt. Det er derfor mindre forskjeller mellom samdrifter og andre melkebruk når en ser på resultat per time eller per årsverk.

Samdriftene har også større areal enn de andre brukene, og inntektene fra kjøttproduksjon og livdyrsalg er størst for samdriftene. Det er også noen forskjeller i inntekt fra andre produksjoner enn melk og kjøtt.

Tabell 6.1 viser gjennomsnittstall. Det er betydelig forskjell mellom bruk innen de enkelte grupper, se for eksempel tabell 6.8. Det er derfor ikke sikkert at forskjellene i gjennomsnitt mellom gruppene er statistisk sikre. De kan skyldes tilfeldigheter i relativt små utvalg trukket fra en populasjon med stor variasjon. Kanskje kan forskjellene skyldes at samdriftene har større ressurser (areal) enn de andre brukene? Vi skal i dette kapitlet se litt nærmere på om forskjellene er statistisk sikre. Vi er mest opptatt av om samdriftene oppnår bedre resultat enn de andre melkebrukene. Er det forskjeller uansett hvilket resultatmål vi bruker, eller er forskjellene avhengig av hvilket resultatmål en ser på?

I denne analyse er det med 27 samdrifter og 414 andre melkebruk. Alle 414 brukene inngår i gruppa «Alle melkebruk * 2» i tabell 6.1.

Det synes å være to hovedalternativer for statistisk analyse:

1. En sammenligning av gruppene store melkebruk og samdrifter, og
2. Regresjonsberegninger der en nytter informasjon om alle de 414 «vanlige melkebrukene» og de 27 samdriftene.

I det første alternativet bruker en således bare en liten del av hele det materialet som er tilgjengelig. Grensen for hva som er store melkebruk kan være satt noe tilfeldig. For eksempel har de minste samdriftene ca. 20 årskyr (tabell 6.7) mens de store melkebrukene har mer enn 25 årskyr.

Dersom en nytter regresjonsberegninger kan en nytte hele materialet og resultatene er ikke avhengig av definisjonen av store melkebruk. Vi har derfor valgt å nytte regresjonsberegninger og å nytte hele materialet.

Det neste er å velge regresjonsmodell og variabler som skal inngå. En kan velge produktfunksjoner, det vil si å estimere (den fysiske) sammenhengen mellom produktmengder og innsatsfaktorer. En kan også estimere sammenhengen mellom resultat og en eller flere kostnadsposter. For eksempel kan en estimere sammenhengen mellom kostnader og produserte mengder (se for eksempel Giæver et al. 1995 og Flaten og Giæver 1998). En kan også estimere sammenhengen mellom resultatmål og produserte mengder. I dette prosjektet fokuserer vi på forskjeller i oppnådd resultat der en også tar hensyn til tilskudd. Ut fra dette er produktfunksjoner lite aktuelle.

I en analyse av kostnadsvariasjon i melkeproduksjonen brukte Hatling og Lynum (1994) tre forklaringsvariabler: melkemengde, produsert kjøttmengde og andre produksjonsinntekter. For melkemengde var kvadratrotten av melkemengde en bedre forklaringsvariabel enn melkemengden i flertallet av kostnadsfunksjonene. Den beste funksjonen var altså av typen:

$$Y = a + b_1\sqrt{M} + b_2K + b_3AI + e \quad \text{der} \quad (1)$$

Y = den aktuelle kostnadsposten, M er melkemengde (l), K er kjøttmengde, og AI er andre produksjonsinntekter. Dette vil også inkludere balanseendringer for bl.a. hjemmeavla grovfôr. e er et tilfeldig restledd. a og b_1 - b_3 er de koeffisientene som en skal finne. I senere analyser brukte Giæver et al. (1995) og Flaten og Giæver (1998) en lineær funksjon for alle kostnadsarter. De brukte også lineære funksjoner for å beskrive sammenhengen mellom produserte mengder og resultatmål. Argumentet var at lineære funksjoner var lettere å forstå, og forklaringsgraden var omtrent like god som ved å bruke andre funksjoner.

En sammenligning av gjennomsnittstallene for de store melkebrukene og Alle melkebruk * 2 indikerer at det ikke er linearitet i materialet, spesielt når en ser på resultatmål. En kan likevel tenke seg at en kan få god forklaringsgrad ved å benytte lineære funksjoner med konstantledd. Negativt konstantledd vil da indikere stordriftsfordel, og positivt konstantledd vil indikere stordriftsulemper. En kan også bruke andregradsledd eller funksjoner med kvadratrotten av en eller flere variabler. Negativt fortegn på andregradsledd indikerer at y -variabelen øker mindre enn proporsjonalt med x -variabelen. Funksjonen vil også ha et topp-punkt. Dersom koeffisienten for andregradsleddet er positiv, øker y med økende x . Dersom en har positivt fortegn framfor kvadratrotten av en variabel, vil y -verdien også øke mindre enn proporsjonalt med x -variabelen, men funksjonen vil aldri få et topp-punkt. Dette virker mer logisk enn å nytte en funksjon som vil få topp-punkt.

Vi forventer at resultatet øker med produsert mengde, men mindre enn proporsjonalt. Vi finner det også lite logisk at resultatet skal avta med økende produsert mengde, slik vi risikerer å få ved bruk av andregradsledd. Vi antar derfor at enten lineære funksjoner med positivt konstantledd, eller funksjoner med rotledd er de mest logiske

Både produksjonsforhold og tilskuddsordninger varierer mellom regioner, og fordelingen av samdrifter og andre melkebruk på region er ikke lik. Noe av forskjellene kan derfor skyldes ulik geografisk fordeling, og denne effekten bør vi prøve å fjerne. Hatling og Lynum (1994), Giæver et al. (1995) og Flaten og Giæver (1998) gjorde beregningene regionvis, og testet så om de estimerte funksjonene var forskjellige. Driftsgranskingenes regioninndeling er nærliggende å bruke også i denne analysen.

Det er mulig å gjøre beregninger for samdrifter og andre bruk hver for seg og så teste om de beregnede funksjonene er like. Som vist foran er det ikke påvist sikre forskjeller mellom samdrifter i ulike områder for viktige resultatmål.

Derfor har vi valgt å foreta beregningene for samdrifter og andre bruk samtidig og ta med variabler (dummyvariabler) for samdrift og region. Med støtte i en del foreløpige beregninger og resultater av de refererte analysene, har vi valgt å nytte kvadratroten av melkemengde og ellers lineære ledd i regresjonsmodellen.

Vi har da følgende regresjonsmodell:

$$Y = a + b_1\sqrt{M} + b_2K + b_3AI + b_4S + \sum_1^{n-1} c_i R_i + e \quad \text{der} \quad (2)$$

Y , M , K , AI , a , b_1 - b_3 og e er definert som i ligning (1). S er en variabel for samdrift ($S=1$ dersom bruket er med i samdrift, $S=0$ ellers), R er en variabel for region. b_4 og c_i er koeffisienter som skal beregnes. Det er totalt n regioner, men en region defineres som «nullområde» og har ikke egen variabel i beregningene. I driftsgranskingene er det åtte regioner, slik at det maksimalt er aktuelt å nytte sju variabler for region. I disse beregningene er det koeffisienten b_4 som er spesielt interessant. Slik modellen er spesifisert vil både samdrifts- og regioneffektene være uavhengig av størrelsen på brukene. Effekten er et tillegg eller fratrekk i konstantleddet. På grunn av samdriftstilskuddet (kr 114 800 per samdrift med to deltakere, etablert før 1.7.2004, mens andre bruk får ca. halvparten i driftstilskudd) er dette kanskje en rimelig forutsetning for samdriftseffekten. Det er mindre trolig at regioneffekten er uavhengig av størrelse. Men for å kunne holde funksjonen rimelig enkel har vi valgt å benytte denne forutsetningen.³

I jordbruksregnskap er det mange resultatmål. En kan vente at forskjellen mellom samdrifter og andre mjølkeproduksjonsbruk kan være avhengig av hvilket resultatmål en ser på, for eksempel om en regner totalt for bruket eller per årsverk (per time). Derfor har vi foretatt beregningene med flere avhengige variabler slik det går fram av presentasjonen av resultater nedenfor.

Tabell 6.9 viser deskriptiv statistikk for utvalgte variabler for samdrifter og andre melkebruk. Dette er et supplement til tallene tidligere i notatet. Gjennomsnittstallene er delvis beregnet på forskjellige måter, og det kan forklare de små avvikene mellom tabellene.

Kanskje litt uventet er standardavvikene gjennomgående minst like store for samdriftene som for de andre melkebrukene, Det finnes samdrifter som har betydelig mer enn melkeproduksjon, bl.a. store kjøttinntekter og andre inntekter. Andre inntekter omfatter som nevnt ikke melk, storfekjøtt og tilskudd, men ellers alle inntekter fra jordbruket, inkl. balanseendring for bl.a. grovfôr. Balanseendringer er en viktig forklaring til at andre inntekter i noen tilfeller er negative.

³ I noen testberegninger, som ikke er referert her, prøvde vi med både rettlinjet ledd og kvadrattotledde for både melkemengde og kjøttinntekter. For kjøttinntekt var rotleddet aldri statistisk sikkert, og for melk var koeffisienten for rotleddet vanligvis sikrere enn koeffisienten for det lineære leddet. Å fjerne de mest usikre leddene hadde svært liten effekt på forklaringsgraden.

Tabell 6.9 Deskriptiv statistikk for utvalgte variabler

Variabel	Samdrifter				Andre			
	Min	Maks	Gjen-nomsn.	SD	Min	Maks	Gjen-nomsn.	SD
Areal, daa	275	866	530	130	79	778	258	108
Brukers alder, ar	35	57	45,7	6,4	26	69	47,0	8,8
Arskyr, stk	19,2	54	31,1	8,6	2	43	16,9	6,2
Avdratt, l/arsku	4007	8981	6970	922	2129	8459	6458	841
Arbeid, t	2691	10258	4846	1468	1430	6766	3336	843
Avling, FEm/daa	166	701	380	133	111	880	369	116
Melkemengde, l	143279	388000	214341	56835	12549	286276	109615	43036
Kjøttinntekter, kr	143956	1515350	396873	275700	16068	993169	163573	115030
Andre inntekter, kr	-95890	1278012	105258	244990	-82040	316727	28790	47624
Driftsoverskudd pluss leid arbeid, kr	364967	1481604	682210	237141	12413	815427	336978	135986
Driftsoverskudd, kr	251628	1371530	586221	244992	-21327	731181	259997	125513
Vederlag til arbeid og EK, kr	326939	1325061	632045	222557	-1674	774701	310682	132979
Vederlag til arbeid og EK, kr per årsverk,	119933	428450	250661	85347	-1829	399012	174231	70133
Lønnsevne, kr	292480	1247852	591434	217457	-200	750987	291370	126272
Lønnsevne, kr/t	56,87	221,98	127,12	45,17	-0,12	208,73	88,60	36,22

6.7.2 Resultater

Tabell 6.10 viser regresjonsberegninger for fem resultatmål og arbeidsinnsats (timer). Vi har tatt med timer fordi to av resultatmålene tar hensyn til arbeidsinnsats.

Målt per bedrift oppnår samdriftene bedre resultat enn vanlige melkebruk med samme melkemengde, kjøttinntekt og andre inntekter, og i en gitt region. Dette gjelder alle de tre resultatmålene vi har testet (arbeids- og kapitalinntekt, vederlag til arbeid og egenkapital og lønnsevne). Samdriftene har også større arbeidsforbruk enn andre melkebruk. Mulige årsaker til dette er diskutert i kapittel 6.2 Både forskjellene i arbeidsforbruk og i resultat per bruk er statistisk sikkert. For vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk og lønnsevne per time er det derimot ingen sikker forskjell mellom samdriftene og de andre melkebrukene. Det er bare (roten av) melkemengden og kjøttinntekter som har sikker sammenheng med vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk, og bare (roten av) melkemengden som gir sikker påvirkning på lønnsevne per time.

Regionvariablene har liten forklaringsgrad, med unntak for variablene for Trøndelag og Nord-Norge som har flere statistisk sikre koeffisienter i beregningene per bruk. Det hadde således vært mulig å utføre beregningene med i mindre detaljert geografisk inndeling, for eksempel ved bare å ha skilt Trøndelag og Nord-Norge ut fra resten av landet.

Forklaringsgraden er betydelig høyere for de tre beregningene der resultat per bruk er avhengig variabel enn i beregningene der arbeidsforbruk eller resultat per time eller per årsverk, er avhengig variabel.

Blant annet fordi vi bruker kvadratroten av melkemengden som en forklaringsvariabel og har mange flere variabler er det vanskelig å se sammenhengen mellom produsert mengde og resultat. I figur 6.1 viser vederlag til arbeid og kapital per bruk som en funksjon av melkemengde for «vanlige» melkebruk og samdrifter. Det er forutsatt at brukene ligger i Østlandets

flatbygder, at de har gjennomsnittlige inntekter fra kjøttproduksjon (gjennomsnittet for «vanlige» melkebruk⁴), og ingen andre inntekter.

6.7.3 Konklusjon

Vi har i dette kapitlet sett på om det er forskjeller mellom samdrifter og vanlige melkebruk. Vi har sett på både resultatmål per bruk og resultatmål som tar hensyn til arbeidsinnsats, og delvis rentekostnader. Målt per bedrift oppnådde samdriftene i gjennomsnitt ca. kr 80 000 mer i resultat enn andre like store melkebruk. Samdriftene hadde også størst arbeidsforbruk. Målt som vederlag til arbeid og egenkapital, som er det mest vanlige inntektsmålet for jordbruket i landbrukspolitisk sammenheng, og lønnsevne per time, er det derfor ingen sikker forskjell mellom samdriftene og de vanlige melkebrukene.

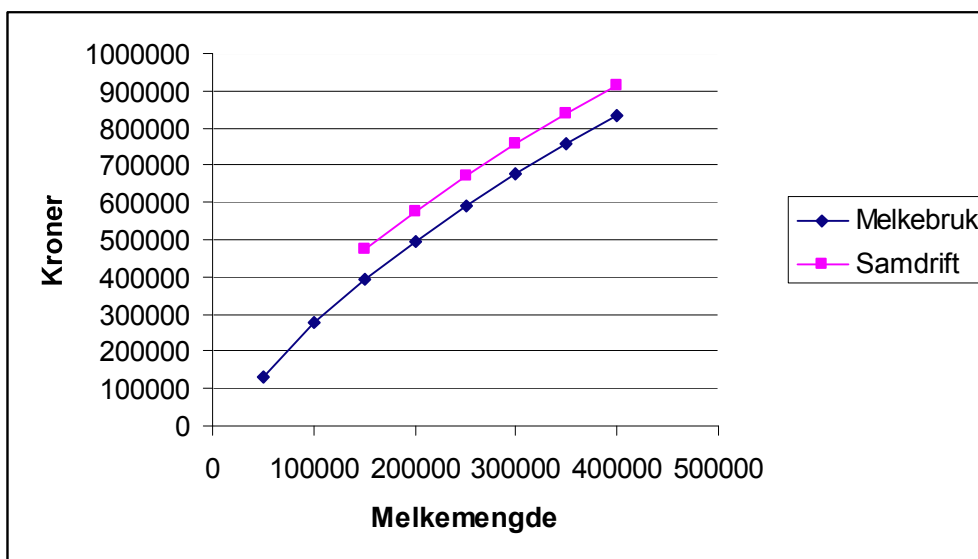
Resultatene gjelder for året 2005, og samdriftsmaterialet omfatter bare samdrifter med to deltakere, og alle er startet før viktige regelendringer som ble innført per 1.7.2004. Det er derfor et åpent spørsmål om resultatene er de samme for samdrifter flere deltakere og for samdrifter som er startet senere.

⁴ Kjøttinntektene er kr 1,49 per liter melk i gjennomsnitt for alle melkebrukene.

Tabell 6.10 Resultat av regresjonsberegninger for modell med alle «vanlige» melkebruk og samdrifter n = 441

Avhengig variabel	Kons-tantledd	Kvadrat-rot av melke-mengde	Kjøtt-inntekt	Andre inntekter	Sam-drift	Øst-landet, Andre bygder	Jæren	Agder og Rogal, andre bygder	Vest-landet	Trønde-lag, flat-bygder	Trønde-lag, andre bygder	Nord-Norge	Forklarings-grad
Arbeids- og kapitalinntekt	Koeff.	-189033	0,31	0,31	81165	31233	-13207	20968	17481	42952	52388	81234	0,734
	SD	30547	81,9	0,039	19914	18401	23456	20104	18308	20064	19125	18610	
Vederlag til arbeid og EK	Koeff.	-184733	0,29	0,263	77362	39778	-6800	20371	25434	55439	61857	82063	0,676
	SD	32406	86,9	0,042	21126	19521	24883	21327	19422	21285	20289	19744	
Lønnsevne	Koeff.	-151310	0,244	0,256	82491	29253	-25073	6113	15098	49392	52798	79322	0,624
	SD	33117	88,8	0,043	21589	19950	25429	21795	19848	21752	20734	20177	
Timer	Koeff.	1210	0,0012	0,00017	521	228	-163	0,18	26,0	70,7	175,9	364,9	0,337
	SD	280	0,75	0,00036	182	168	215	184	167,6	183,6	175,0	170,3	
Vederlag til A og EK per årverk	Koeff.	-4490	471	0,069	-6176	8960	-11406	8969	9470	26735	19655	20823	0,287
	SD	22087	59,2	0,028	14399	13305	16960	14536	13237	14507	13828	13457	
Lønnsevne per time	Koeff.	3,73	0,23	0,000024	0,000040	0,17	2,54	1,33	2,66	13,09	8,89	11,51	0,247
	SD	11,73	0,031	0,000016	0,000023	7,65	7,07	7,72	7,03	7,71	7,35	7,15	

* Tall med fet skrift er statistisk sikkert forskjellig fra 0 på minst 5 prosent nivå

Figur 6.1 Vederlag til arbeid og egenkapital per bruk, Østlandets flatbygder, gjennomsnitt kjøttinntekt per liter melk (alle 414 melkebruk) og Andre inntekter lik 0

6.8 Konklusjoner og erfaringer fra regnskapsåret 2005

Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk er høyest hos samdriftene med kr 240 300 per årsverk, mens de store melkebrukene og gjennomsnittsbruket*2 har henholdsvis kr 216 000 og kr 172 900 i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk. Det er tre hovedgrunner til denne forskjellen mellom de ulike bruksgruppene: arbeidsforbruket per årsku, tilskuddene og ulik omfang av kjøttproduksjon. Samdriftene har også større areal enn de andre to gruppene. Ved å plassere alle bruk i samme sone, er det beregnet nye tilskudd for de store melkebrukene og samdriftene. Differansen mellom de to gruppene ble mindre, men fortsatt er utbetalingen av tilskudd mye større hos samdriftene enn hos de store melkebrukene. Forskjellen er størst for driftstilskuddet for melk, men det er også forskjeller når det gjelder areal- og kulturlandskapstilskuddet og distriktstilskuddet for kjøtt. Årsakene her er større arealer og større kjøttproduksjon hos samdriftene. Reglene for beregning av driftstilskudd for melk gjør at det blir forskjeller for dette tilskuddet. Samdrifter godkjent etter 1.7.2004 får beregnet driftstilskudd for melk som om de var enkeltbruk, mens de eldre samdriftene får beregnet dette tilskuddet etter egne regler. Ingen av samdriftene i vårt materiale har fått beregnet tilskudd som om de var enkeltbruk.

Det er utført regresjonsberegninger på dette materialet for å se om forskjellene i resultatmål per bruk og resultatmål som tar hensyn til arbeidsinnsatsen er sikre. Både forskjellene i arbeidsforbruk og i resultat per bruk er statistisk sikkert. For vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk og lønnssevne per time er det derimot ingen sikker forskjell mellom samdriftene og de andre melkebrukene når en tar hensyn til bl.a. forskjellene i kjøttinntekter.

Dette er første året med en egen statistikk som ser på økonomien for samdrifter i melkeproduksjon. Når vi får flere år å sammenligne med, kan det trekkes sikrere konklusjoner.

7 Arbeidet videre framover

Regnskapsåret 2005 var første året NILF samlet inn regnskap fra samdrifter i litt omfang, tidligere har NILF hatt en liten innsamling av samdriftsregnskap i regi av spesialundersøkelsene. Det ble dette første året kun samlet inn regnskap fra samdrifter med to deltakere som begge var aktive, slik at samdrifter med flere deltakere ikke er dekket. Det må vurderes om samdrifter med mer enn to deltakere skal tas inn i undersøkelsene for senere år. Å utvide undersøkelsen til også å omfatte samdrifter med tre eller flere deltakere er et kapasitetsspørsmål rent arbeidsmessig i og med at flere deltakere i ei samdrift medfører mer arbeid med regnskapsoppjøret. I framtida kan det være aktuelt å se på spesielle typer av samdrifter. Spesielt kan det være interessant å se på samdrifter med flere deltakere som kan omfatte hele grender. Med det regnskapsverktøy som NILF har utviklet til bruk på samdriftene, er det mulig å gjøre dette.

Referanser

- Aunsmo, L.G. og I.M. Ingul, 1976. *Fellesfjøs og avløysarringar i Dovre*. Melding I-709-76. Norges landbruksøkonomiske institutt. Oslo.
- Aunsmo L. G., G. Nossun, A. Okstad, L. Tømmermo og J.O. Veie, 2002. *Gårdssatsing i Indre Namdal*, NTF- notat 9-2002, Nord-Trøndelagsforskning, Steinkjer
- Brastad B., A. Hegrenes, L.Rønning, O.K. Stornes og L.M. Årseth, 2003. *Scenarier for landbruket i Nordland*, NF-rapport nr. 2 2003, Nordlandsforskning og Norsk Institutt for landbruksøkonomisk forskning, Bodø
- Budsjettnemnda for jordbruket 2003. *Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken*. Avgitt april 2003.
- Budsjettnemnda for jordbruket 2006. *Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken*. Avgitt april 2006.
- Flaten, O. og H. Giæver, 1998. *Strukturendringer i norsk mjølkeproduksjon*. Norges landbrukshøgskole, Institutt for økonomi og samfunnsfag. Ås.
- Giæver, H., O. Flaten, A.M. Jervell og A. Hegrenes, 1995. *Kostnader og omstillingsevne på norske mjølkeproduksjonsbruk*. NILF-rapport 1995:3. NILF. Oslo.
- Hatling, R. og E. Lynum, 1994. *En analyse av kostnadsvariasjonen i norsk melkeproduksjon*. Hovedoppgave ved NLH. Ås.
- Haugum, M., 2003. *Konsekvenser av samdrift med tre eller flere deltakere*, NTF-notat 5-2003, Nord-Trøndelagsforskning, Steinkjer
- Heie K. og T. Breen, 1999. *Samdrift i mjølkeproduksjon*, Det Kgl. Selskap for Norges Vel og Norsk Institutt for landbruksøkonomisk forskning, Hellerud og Oslo.
- Holien, S. O., 2001. *Økonomien for samdrifter i mjølkeproduksjon*, NILF-notat 2001-14. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo.
- Johnsplass, J., 1977. *Samdrift av gardsbruk med mjølkeproduksjon*. Melding I-711-77. Norges landbruksøkonomiske institutt. Oslo.
- Knutsen, H., 2004. *Samdrifter i melkeproduksjon*, NILF-notat 2004-9. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, Oslo.
- Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, 2006. *Driftsgranskinger i jord- og skogbruk. Regnskapsresultater 2005*. Oslo.
- Statens landbruksforvaltning 2006. *Samdrifter*.
<http://www.slf.dep.no/iKnowBase/Content/5235/Kvote%20i%20samdrift%202006.xls>
- Storstad, O. og B.E. Flø, 2005. *Bønders syn på samdrift*. Rapport 3-2005. Norsk Senter for bygdeforskning, Trondheim